

Lukács György élete

Georg Lukács: *Gelebtes Denken, Eine Autobiographie im Dialog*,
Red.: István Eörsi, Aus dem Ungarischen von Hans-Henning Paetzke,
Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1981, 307 l.

Lukács György: *Curriculum vitae, Lukács György összes művei*,
Magvető Kiadó, Budapest 1982, 534 l.

Az 1971-ben elhunyt marxista filozófus hosszú élete igen körülményes, változatos, furcsa és néha csaknem titokzatos részleteket tartalmazó pálya volt ahhoz, hogy a halál küszöbén készült átfogó visszapillantás, a végső életrajzi dokumentum, mely feltehetően őszinte leszámolás a múlttal, nagy érdeklődést váltson ki az olvasóban. *Stirb und werde!* – idézi Lukács György Goethetől: haljon meg eddigi valód és élj az újnak! Lukács erre képes volt, ezt tette egy életen át. Nagypolgári származása ellenére a proletárok közé állt, ahol szinte az első naptól kezdve feszültséget, konfliktusokat teremtett jelenléte, időről időre el kellett temetnie felfogásait, engesztelő önfeladásokra, Galilei szerepére kényszerült, néha nem egészen tisztázott körülmények között.

De nemcsak ez táplálja az érdeklődést utolsó nagy visszapillantásával kapcsolatban, hanem az a tény is, hogy Lukács közismerten életrajzjellemes, már-már a kegyetlenségig menően antiszubjektív, önmeg- és önletagadó filozófus volt. Keveset adott magából. Másokkal, de önmagával szemben is azt vallotta, hogy a művészeknél, íróknál, filozófusoknál csak a kész mű számít, nem a megírás körülményei, hanem maga az írás, nem a fáradozás, hanem a fáradozás eredménye, tehát a könyv, a koncepció, az alkotás, s nem is a szándék vagy az utólagos magyarázkodás, hanem a tett. Vagyis Lukács György épp azt ejtette és hallgatta el mint oda nem tartozót, amit háttérnek, kulisszatitoknak vagy csak mindennapi életnek, privátszférának nevezünk, s ami nemcsak a szenzációhajhász olvasónak, de az irodalomtörténetnek is érdekes.

Nyilvánvaló, hogy az elmondottakon kívül az is hozzájárul a Lukács-életrajz jelentőségéhez, hogy saját pártja soha nem vállalta teljes egészében, azaz mindenestül az egyébként cégérnek használt filozófusát, esztétáját, irodalmárát. Homályban hagyják a Kun Béla és közte levő konfliktus dimenzióit, a térdkényszerítések tényét s azok körülményeit, elhallgatják az ellene indított antirevizionista kampányt, nem adták ki magyarul több, 1965 után készült írását, mint ahogy ez az önéletrajz, a *Gelebtes Denken* – Megélt gondolkodás – is csak németül jelent meg, magyarul nem. Egyik fejezetének címe: Újra itthon. Lukács György ebben a Szovjetunióból való visszatéréséről, 1945 után megkezdett magyarországi életéről beszél. A következőket mondja: „Magyarországon az én létezésem vagy nem létezésem mindig nagyon problematikus dolog volt. Például 1959-ben, a diktatúra-jubileuma alkalmából a Petőfi Múzeum kiállított egy 1919-es plakettet, és ott átragasztották a nevemet. Világos, hogy az 1956-57-es viselkedésem folytán 1959-ben nem lehettem 19-es népbiztos.” (185.)

Lukács Györgyöt nem fogadják el úgy, amint és amilyen volt. Válogatnak belőle; a teljes Lukácsot még mindig nem ismerheti meg a magyar közönség.

Több oka van tehát annak, amiért különös érdeklődéssel veheti kézbe az olvasó ezt a kötetet, mely túlnyomórészt az 1969-ben és 1971-ben magnetofonszalagra felvett életrajzi interjúkat tartalmazza. A kérdező **Eörsi István** és Vezér Erzsébet volt. Az 1971-ben, halála évében folytatott beszélgetésekhez Lukács György jegyzeteket készített, emlékeztető kifejezéseket írt fel eléte főbb eseményeivel és szereplőivel kapcsolatban, kronologikusan. Ez a kötet függeléke. Nem egész 40 nyomtatott oldal a több mint 300-ból. Magyarországon (a *Curriculum vitae* című kötetben) csupán ezt az életrajzi vázlatot közölték, de az interjúsorozatot és **Eörsi István** informatív előszavát nem.

A könyv sok apró érdekességet tartalmaz és részben új oldalról mutatja meg a marxista filozófust, de a túlzott, sőt talán még az indokolt várakozásokat sem teljesíti, nem tesz leleplező kijelentéseket, nincs benne szenzáció vagy olyan váratlan fordulat, mely akárcsak egyetlen fontosabb eseménnyel kapcsolatban is eddig nem ismert tényeket tárna fel, vagy amely miatt revidéálnunk kellene az eddigi Lukács-képet.

Lehet, hogy az interjúkkal elkéstek, lehet, hogy a kérdezők nem faggetták kellő eréllyel az agg filozófust, vagy talán nem is érdeklődtek néhány tisztázásra érdemes részlet iránt. Sokmindenen múlhatott, hogy a beszélgetés nem tért ki fontos kérdésekre. Szerepe volt ebben bizonyára Lukács György halálos betegségének, emlékezetének, emlékezni akarásának, nem akarásának. Figyelme el-elterelődhetett, a beszélgetést nyilván sokszor megszakították, s az is lehet, hogy Lukács bizonyos eseményeket nem tartott fontosnak, vagy számára nem szorult magyarázatra, amit a kívülálló esetleg nem ért. Változatlanul tisztázatlan marad ebben a végső dokumentumban is a kommunista pártba való belépésének a története, annak körülményei, az, hogy mi történt *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* megírása és a csatlakozás között eltelt körülbelül két hónapban, vagyis mi készítette a polgári esztétát etikai fenntartásának feladására, a proletár mozgalomhoz való csatlakozásra. Lukács itt is csak „bizonyos ingadozásról” beszél (86.), de nem mondja meg, milyen természetű volt ez a hezitálás, és minek vagy kinek hatására döntött. Nem foglalokzik kellőképp a Kun Bélával való ellentétével sem, nem említi, hogy a bécsi emigrációban milyen rúdul bánt el vele és a Landler-csoporttal Moszkva, hogy mi volt igaz a támadásokból, vádakból; nem szól arról, hogy ellenzéki lapot alapított az osztrák fővárosban, melyben Kun Bélaék frakcióját támadták; nem tisztázódik az sem, hogy Rudas László, aki vele tartott az ellenzékiiségben, miért fordult egy életre ellene; nem világítja meg Rákosi Mátyás akkori szerepét, hozzá való viszonyát, de azt sem, hogy miért és milyen körülmények között tagadta meg Moszkvában a *Geschichte und Klassenbewusstsein*-t, avagy hogy 1956-ban miként gondolkodott, mit élt meg; s ha beszél Nagy Imréről, joggal merül fel a kérdés, miért nem beszél Kádár Jánosról és így tovább.

Mivel pályájának nemcsak legsúlyosabb kérdéseit, de az elméleti problémákat is elkerüli vagy épphogy érinti a könyv, jellemben mintha a kívülálló nagyközönség igényeihez igazodna, ha nem is a képes magazinok színvonalán.

Híres-hirhedt stílusa, a „hölzernes Deutsch”, a hideg-rideg keménység, amit a németek róttak fel neki, és a germanizmusok, melyeket magyar kritikussai tettek szavá, itt súlyukat veszítik, mert Lukács ebben a

beszélgetésben nem sokat törődik a stílussal, a szavak fésülésével, csak mondja, ahogy jön, pongyola fogalmazásban, néhol durván, kioktató fricskázással, olykor iszonyatos morális magaslatról lefelé (vagy leereszkedően) beszélve. Itt-ott azonban felvillan az erkölcsi komolyság és tartás is, mint Nagy Imrével kapcsolatban. Az 1956-os magyar forradalom miniszterelnökéről fenntartásokkal beszélt. Nem tartotta jó politikuskak: szerinte Nagy Imrének nem volt programja — nem mintha Lukácsnak lett volna —, de azért romániai deportálása vagy letartóztatása idején nem vallott Nagy Imre ellen. A politikai tisztnek vagy nyomozónak ezt mondta: „Mihelyt egyszer mind a ketten, Nagy Imre és én, szabadon fogunk sétálni Budapesten, akkor én meg fogom mondani véleményemet Nagy Imre minden cselekedetéről. A rabtársamról nem nyilatkozom.” (220.)

Lukács általában leplezetlenül beszél a valóságról, kortársairól, a kommunista politikusokról is, mint Zinovjevéről, Farkas Mihályról, de pl. Rajk Lászlóról is. Nem kezeli őket a kommunizmus szentjeiként. Aztán persze nem ortodox Lukács megítélése sok eseményről sem. A Tanácsköztársaságot nemcsak ajnározza, a szocializmus eddig megtett útját sem, 1956-ot pedig nagy spontán népmozgalomnak fogta fel. Vajon, ezért nem adták ki ezt a könyvet magyarul? Ki tudja, hogyan gondolkodnak a cenzorok!? Mindenesetre az ilyen részletek és fésületlen kiszólások kellemetlenek lehetnek azoknak, akik nem hajlandók szembenézni a valósággal és a teljes Lukácssal sem.

*

Lukács György műveinek kiadása nemegyszer bizonyult problematikusnak Magyarországon. Voltak könyvei, melyek fordítását, kiadását halogatták — a *Geschichte und Klassenbewusstsein* magyar fordítása 1923-tól 1971-ig, 48 évet váratott magára —, vannak írásai (az 1956–1964 közötti időből), melyek mindmáig nem jelentek meg, és természetesen számos munkája több változatban és több kiadásban is megjelent Válogatott művei kiadását 1969-ben a Gondolat kezdte meg Fehér Ferenc szerkesztésében, a *Magvető* folytatta Márkus György szerkesztői közreműködésével, majd hat kötet kiadása után megindították *Lukács György összes művei* sorozatát. A többféle kezdeményezés láttán az a benyomás keletkezhetett, hogy ahány ház, annyi Lukács.

Most, több mint tíz évvel később, még mindig van min csodálkozni és eltűnődni a marxista filozófus szellemi örökségének kezelésével kapcsolatban. Hogy többféle módon, zsebkönyvkiadások, sorozatok, képeskönyv és ugyanazon mű több változatban jelenik meg, a szellemi értékek mozgékony használatára és változatos kínálatára vall. Épp mert ennyiféle kiadás lát napvilágot, indokolt lenne egy olyan nagyhatású filozófus és irodalmár életműve esetében, mint amilyen Lukács Györgyé, egy megbízható kritikai összkiadás megjelenése, mely támpontot és hiteles forrást nyújtana a kutatóknak, egyesítené a különböző szövegváltozatokat és egyúttal eldönthetne vitás kérdéseket vagy fölöslegessé tenné a vitákat. Sajnos az a kiadás, mely Lukács György összes művei címen jelenik meg Budapesten, aligha tudja betölteni az említett feladatokat, mert ez a sorozat nem sorozat, nem is az összes művét adja ki: ez az összes — válogatás.

Az előttünk levő kötet, a *Curriculum vitae*, újabb bizonyossága ennek. Forgathatja az olvasó a könyvet, ahogy akarja; nézheti elől, nézheti hátul, nem tudja meg, hogy a Lukács-műveknek hanyadik kötete ez: az első, a második, a tizedik, az utolsó? Mit adtak ki előtte, mi következik utána? Egyszóval, teljesen ismeretlen a kiadói koncepció, homályban marad, hogy hány kötetre tervezik a sorozatot, hogy milyen címet vesznek fel és milyen sorrendben következnek egymásután könyvei, vagy hogy cikkeit hány kötetben gyűjtik össze és milyen szempontok szerint rendezik kötetekbe. 1977-ben *Ifjúkori művek* címmel egy vaskos (892 oldalas) kötetben egyesítették Lukács György 1902 és 1918 között írt cikkeit, tanulmányait. Ez is meglehetősen problematikus vállalkozás, hiszen némely nagyobbak minősített tanulmányát, köztük az először folyóiratban megjelent *A regény elméletét* kihagyja, azzal az indoklással, hogy az külön kötetben jelent meg; másrészt viszont az *Ifjúkori művek* több Lukács-könyvet magába olvaszt, felold, mint a Balázs Béláról szólót, az *Esztétikai kultúrát* és *A lélek és a formákat*, mert ezek tanulmánygyűjtemények s az egyes írások először szétszórva, folyóiratokban jelentek meg. Ha tehát az *Ifjúkori művek* a folyóiratokból veszi ki a tanulmányokat, vagy úgy tűnik, mintha Lukács nem írta volna meg az említett könyveket, avagy pedig összes művei sorozatában egyszer majd mégis kiadják *A lélek és a formákat*, az *Esztétikai kultúrát*, a *Balázs Béla és akiknek nem kell* című kötetet, de akkor meg konfúzió és ismétlés áll elő.

Nagyobb furcsaság azonban, hogy ha a cikkek és tanulmányok közlését időrendben kezdték meg és eljutottak 1918-ig, vajon miért nem időrendben folytatják? Ez az 1982-ben megjelent *Curriculum vitae* is csupa cikkből, életrajzi vázlatból, tanulmányból, elő- és utószavakból áll, de – mint a címe mutatja – itt meg tematikus szempontot követtek. Ezzel a módszerrel szükségképp keresztvezetések, átfedések, ismétlések történnek, melyek a kiadói koncepció hiányára vagy zavarosságára, – talán a szerkesztők váltakozásából, leváltásából eredő zavarosságra vall.

A *Curriculum vitae*nek aztán vannak más fonákságai is. Az egyik, hogy ilyen címmel Lukács nem írt könyvet és nem is maradt kéziratban egy ilyen munkája. A címdalton mindenképpen fel kellett volna világosítani az olvasót, alcímbe jelezni kellett volna, hogy itt különféle, szétszórótt önéletrajzi írások összehordásáról van szó, különben azt hiheti a tájékozatlan könyvvásárló, hogy valami eddig ismeretlen Lukács-művet fedeztek fel és adtak ki. Természetesen nem azt kifogásolom, hogy összegyűjtik életrajzi írásait, az idetartozó dokumentumokat, a pályaképet megvilágító cikkeket és ezeket kötetben egyesítik, hanem csak azt, hogy egy ilyen munkát az összes művei sorozatában adnak ki. Önálló kötetként miért ne? Nagyon is hasznos lehet egy ilyen összeállítás. Ha azonban Lukács összes művei tagjaként jelenik meg, felborítja az összkiadásoktól elvárható rendet, hiszen a legkülönbözőbb művekből emelik ki az életrajzi vonatkozású írásokat. A *Curriculum vitae* összesen 14 elő- és utószótt ragad ki Lukács önállóan megjelent könyveiből, köztük a *Történelem és osztálytudatból*, *A regény elméletéből*, *Az esztétikum sajátosságából* stb., tehát olyan kötetekből, melyek vagy már megjelentek az összkiadásban, vagy amelyeknek előbb-utóbb meg kell jelenniük. Mint várható, keresztjezi a *Curriculum vitae* az előző kötetet, az *Ifjúkori műveket* is, újraközi az ott megtalálható írások egy részét, mint pl. a *Levél a*

kísérletről, az *Akinek nem kell és miért Balázs Béla költészete* címűt. Az *Ifjúkori művek* azért közli, mert Lukács 1918 előtt írta ezeket a cikkeket, a *Curriculum vitae* meg azért, mert életrajzi vonatkozásai vannak. Ha mindenáron az összkiadásban akarják közölni az autobiográfiai jegyzeteket, a bosszantó fejetlenség és többszörös közlés helyett megtette volna egy függelék vagy pótkötet is, melyben szigorú értelemben vett életrajzi és az összkiadás többi kötetében nem szereplő, idevonatkozó írásokat lehetett volna felvenni.

Hogy ennek a rosszul szerkesztett sorozatnak, Lukács György összes műveinek mennyire gyenge és szinte fölösleges kötete ez a *Curriculum vitae*, (melyet ráadásul tisztelgő kötetnek szántak a szerző halála 10. évfordulója alkalmából), súlyos hiányosságaiból is látható. Ha önéletrajz, hát legyen teljes, ne sikasszon el idevonatkozó írásokat, köztük kulcsfontosságúakat és a legjelentősebbet! Milyen összkiadás az, milyen életrajzi kötet az, melyből az utolsó és átfogó életrajzi interjú, a nagy visszapillantás, a végső dokumentum hiányzik? Csupán az interjúra való felkészülés jegyzeteit, Lukács helyenként igen szaggatott vázlatát közlik, de a végso beszélgetést, a teljes szöveget nem, mely *Gelebtes Denken* címmel németül jelent meg. A szöveg ismeretében elképzelhető, hogy Lukács György eme visszaemlékezése kellemetlen több magyar politikusnak és írónak, belevág tabukba és hatalomvédelmi látszatokba, megkérdőjelezi a kommunista vezetőségek által praktizált módszerek jogosságát, de ha a hivatalos körök ezt nem tudják elviselni, ha megtiltják a legnagyobb magyar marxista gondolkodó szövegeinek publikálását, akkor egyszerűen nem éret meg az idő Lukács György önéletrajzi írásainak kiadására, akkor kár az összkiadás címen nem összeset, nem teljeset, hanem csonkát és ezáltal valótlanságot adni a magyar olvasó kezébe.

A hiány azonban nem csupán a „Megélt gondolkodás” teljes szövegének mellőzése. Ez a legsúlyosabb hiány, de nem az egyetlen. Az egész kötet — és sok más Lukács-tanulmány, -életrajz, méltatás is — elhallgatja azt a tényt, hogy Lukács György 1921-ben kivált az emigráns kommunista párt vezetőségéből és Landler Jenővel együtt ellenzéki lapot indított *Vörös Újság* címmel. A kötet csak itt-ott említi, hogy Lukács Bécsben a Landler-csoporthoz tartozott és „különböző” lapok szerkesztője, ill. munkatársa volt, de hogy *Vörös Újság*-ja támadta-vádolta Kun Bélát és Pogány Józsefet, erről hallgatnak, nem közlik újra ezeket az életrajzi vonatkozásokkal teli és az eddigi Lukács-képet kiegészítő egyik cikkét sem. Jellemző a magyarországi Lukács-kutatás elégtelenségére, hogy az összkiadásban megjelent *Történelem és osztálytudat*ban a „Még egyszer az illuziópolitikáról” című cikkét németből fordították vissza és a jegyzetben azt írták (a 741. oldalon), hogy „Magyarul e kötetben először”, holott eredetileg „Illuziópolitika” címmel jelent meg a bécsi *Vörös Újság* 1921 december 1-i számának 11-12. oldalán.

Az is furcsa és visszás, hogy bár *Balzac*, *Stendhal*, *Zola* c. Lukács-kötet vagy *Az esztétikum sajátossága* bevezetését életrajzi írásnak minősítik ebben az autobiográfiai elegendő gyűjteményben, de az életére oly jellemző, pályáját kibillentő vagy elakasztó önkritikái nagy részét nem közlik. Ide tartozna mindenképp a *Történelem és osztálytudat* Lukács részéről történt elvetése 1934-ből, továbbá a Rákosi-korszak elején, 1949-ben gyakorolt első önkritikája. Ezeknek az írásoknak a mellőzése egyértel-

mű a Lukács-életrajz kozmetikázásával. Az pedig már kifejezett torzítás — ha nem hamisítás — hogy a Kádár-rendszerben ellene indított antirevizionista kampány tényét és az akkor keletkezett Lukács-írásokat elhallgatják, nem veszik tekintetbe. Hiányzik a kötetből a híres Carocci-levél (*Nuovi Argomenti*, 1962), Lukács Sztálinnal való leszámolásának dokumentuma, de viszont felvették az 1939-ben a moszkvai *Új Hangban* közölt, Sztálint körülajánrózó cikkét, minek következtében egyoldalúvá lesz a kép. Hiányzanak továbbá az 1963-64-ben a bécsi *Forum*-ban megjelent nagy jelentőségű cikkei, a csehszlovák és nyugati folyóiratokban napvilágot látott állásfoglalásai, politikai nyilatkozatai, nem is beszélve az életrajzához szorosan hozzátartozó kéziratokról, levelekről, mint pl. az 1968-as csehszlovákiai invázió ellen történt tiltakozásáról.

Mindeme hiányok, ferdeségek, torzítások és irányzatosság ellenére a *Népszabadság* (1982 szeptember 10) kritikája szerint ez a kötet, a *Curriculum vitae* „a lehető legjobban közelíti meg ezt a gazdagságot”, mármint Lukács életét. — Ez nem kritika, ez kritikátlanóság. Nem használ sem Lukács emlékének és művének, sem a pártlap és a kritika hitelének.

A sok fölösleges közleményen, a máshol is megjelent és máshová tartozó írásokon kívül találunk a kötetben néhány érdekes dokumentumot, első közlést is. Ezek között említhetjük meg az „Emlékeim Rajk Lászlóról” című másfél gépelt oldalnyi írást, melyet a Lukács-archívumban őriznek, az 1929-ben a párt központi bizottságához intézett levelét és néhány önéletrajzi írását. Nem mindet, mert némelyik semmitmondó vagy az előzőket ismétli. A nyilván hivataloknak, hatóságoknak készített életrajzai annak érzékeltetésére is alkalmasak, hogy még egy ilyen nagy marxista tekintélynek, Lukács Györgynek is állandó elhallgatásokkal, taktikus kihagyásokkal, a szűkszavúság és az örökös újraértelmezés — újra önértelmezés — módszerével kellett élnie abban a diktatorikus és csak a diktatúra játékterén belül változó társadalmi-politikai rendszerben, mely mellett mindvégig kitartott.

Hanák Tibor

Hamis alternatívák feloldása

Bibó István: Összegyűjtött munkái, 3. kötet, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern 1983. 640-960 l.

1978 augusztusa óta, amikor Bibó István műveinek kiadásával az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemet bízta meg, a kiadói programnak ez a sorozat a gerince. A négy kötetes, mintegy 1300 oldalra tervezett gyűjteményes kiadásból az első kötet (1981) történeti tanulmányok mellett az 1945-1947 évi magyar demokrácia elemzését tartalmazza, a második (1982) általános társadalomtudományi és történeti alapvetést ad. A harmadik, legújabbán, 1983 őszén megjelent kötetben szerepelnek